

Crestomatia del Español medieval por RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, con la colaboración del Centro de Estudios Históricos. Acabada y revisada por RAFAEL LAPESA y MARÍA SOLEDAD DE ANDRÉS. Madrid, [Editorial Gredos]. Universidad de Madrid. Facultad de Filosofía y Letras. Seminario Menéndez Pidal. Vols. I (1965) i II (1966). VIII + 658 pàgs.

Aquesta *Crestomatia* és el resultat d'un treball començat els primers temps del Centro de Estudios Históricos per Ramón Menéndez Pidal i els seus col·laboradors i deixebles. Quan el Centro fou suprimit, després de la guerra civil espanyola, l'obra restà interrompuda, i el 1954, en crear-se el Seminari Menéndez Pidal a la Universitat de Madrid, Rafael Lapesa la reprengué, la completà, la posà al dia i li donà unitat. Per a això comptà amb la col·laboració eficaç de Maria Soledad de Andrés.

Els dos volums publicats contenen un conjunt de documents i textos literaris, datables entre els anys 874 i 1460 aproximadament, distribuïts cronològicament en dotze divisions principals i dos-cents sis números, alguns dels quals contenen més d'un text. En els primers números, en llatí, tot just es rastreja alguna forma romànica; en altres, com les glosses *emilianenses*, apareixen formes vulgars de gran arcaisme. Els textos literaris més antics del recull són algunes de les divuit *hargas*, dels segles XI i XII, que figuren al número 6. En cada una de les divisions cronològiques hi ha documents notarialis i jurídics en els principals dialectes espanyols, al costat dels textos literaris. Entre aquests figuren la cobla espanyola del descort plurilingüe de Riambaut de Vaqueiras i el fragment anònim que Ramon Vidal de Besalú inserí en el poema *En aquel temps c'om era jais*. Aquest fet és revelador de l'afany dels editors d'incloure en la *Crestomatia* el major nombre possible de tipus de llengua.

L'obra, en la forma que ha estat editada, constitueix una col·lecció remarcable de materials. La seva utilitat és indubtable no solament en el seu aspecte didàctic, sinó també com a obra d'informació, puix que hi trobem la llista de manuscrits de molts textos, llurs edicions i els estudis fonamentals. Sota aquest aspecte, el volum primer, que acaba als primers anys del segle XIV, al començament del regnat d'Alfons XI de Castella, ens sembla d'una especial riquesa per la qualitat i la quantitat de les obres extractades, d'un gran interès per a la història de la llengua.

Els sistemes de transcripció que hom ha emprat varien segons les fonts d'on procedeixen els textos. Molt sovint, tant aquests com els aparats de variants, han estat tretts directament dels manuscrits, i aleshores hom ha aplicat els rigorosos mètodes del Centro de Estudios Históricos, ha assenyalat les lletres suprimides de les abreviatures i ha apurat l'exactitud de la transcripció amb l'ús de signes de la *s* i de la *z* avui en desús. També han estat reproduïdes edicions crítiques amb tot llur aparat de variants, i, en alguns casos, edicions més simplificades, com en certes obres de Don Juan Manuel, en què ha estat seguida l'edició de José M. Castro Calvo i Martí de Riquer, la qual ha respectat l'ortografia dels manuscrits, però ha regularitzat l'ús de la *u* i la *v* i no ha arribat a l'extrem d'emprar signes caiguts en desús.

Ens podríem estendre sobre el mètode seguit per a l'establiment del text de cada una de les peces. En línies generals podem establir dos grups: el dels textos establerts pels autors de la *Crestomatia* directament damunt dels manuscrits, i els que reproduïxen altres edicions. Això, però, no ha estat obstacle perquè en certs casos els textos reproduïts hagin estat revisats amb els manuscrits a la vista, com s'esdevé amb el *Libro de Apolonio* (41), editat per C. C. Marden. Del *Libro de Alexandre* (42) hom ha reproduït extensos fragments d'acord amb l'edició Willis i ha donat sencers els textos dels manuscrits de París i de Madrid, encarats, i a peu de plana les estrofes

interpolades al *Victorial* de Gutierre Díez de Games. Per al *Poema de Fernán González* (43) han seguit l'edició de Menéndez Pidal en *Reliquias de la poesía épica española*, i d'acord amb aquesta edició han transcrit, íntegre, a peu de plana, el manuscrit de l'Escorial, que serví de base, i els corresponents fragments de la prosificació de la *Primera Crónica general*. Els fragments de *Los Siete Infantes de Lara* (96) també han estat reproduïts segons la reconstrucció de Menéndez Pidal, a base de la *Crónica general de 1344* i de la *Tercera Crónica general*. En la *Disputa del Cuerpo e del anima* (124), de l'any 1382, han seguit l'edició d'Octavio de Toledo, restablint-hi, però, els dos signes de s, d'acord amb els manuscrits. Una modificació semblant ha estat feta amb l'edició de López Estrada d'un fragment de l'*Embajada a Tamorlán*, de Ruiz González de Clavijo (137), en l'aparat de variants del qual trobem algunes lectures de López Estrada que han estat rebutjades.

Els exemples adduïts poden donar una idea del caràcter de la *Crestomatia*. Dins uns certs límits permet d'establir comparacions i formar judicis sobre diversos procediments en ús en l'edició d'antics textos. La nostra modesta experiència ens ha demostrat que els estudis filològics damunt textos antics no es poden fer si no s'ha arribat a la màxima exactitud en les transcripcions i que les edicions faciliten molt aquests estudis quan van precedides de descripcions ben detallades de l'ortografia de cada manuscrit, que ens facin conèixer els hàbits de cada copista. Això, naturalment, no pot fer-ho una crestomatia; però el que ha fet la de Menéndez Pidal i els seus continuadors ja és molt i per aquest motiu ens sembla que ha d'ésser un instrument molt adient per a habituar els nostres universitaris avançats en l'anàlisi filològica.

L'obra no porta comentaris de cap mena ni glossari. La intenció primera havia estat d'acompanyar-la amb comentaris per tal que equivalgués a un manual d'història de l'espanyol. Després hom desistí d'aquest propòsit i es limità a la publicació dels textos. Tal com és, aquesta obra és un manual pràctic excel·lent per a la formació de filòlegs, i, per als ja formats, és una utilíssima i excel·lent guia gràcies al nombre de textos que conté, a l'extensió dels fragments que publica de les obres més importants, i a la informació bibliogràfica que porta, especialment la de fonts.

Pere BOHIGAS

GERMAN COLON: *Die ersten romanischen und germanischen Übersetzungen des Don Quijote (I. Teil, 16. Kapitel)*. Bern, Francke, 1974. 122 pàgs. («Bibliotheca Romanica», Series altera, Scripta romanica selecta, V).

L'autor presenta l'original del capítol XVI de la primera part del *Quixot* i les traduccions siscentistes al francès, italià, anglès, alemany i neerlandès (l'autor diu *holländisch*, que caldria esmenar). La presentació tipogràfica de les sis versions encadrades és excel·lent i de fàcil consulta.

A l'apèndix publica les traduccions modernes al català, portuguès i romanès del mateix capítol. Ací potser hauria estat escaient, atès el títol, de publicar, si més no, una versió escandinava; la danesa, per exemple, és prou antiga.

El textos van precedits d'unes breus notes de lectura. L'autor destaca l'envelliment de la llengua: «Die Veraltung der Sprache. Manchmal gefällt uns eine archaische Wendung in der Übersetzung, bei der wir aber nicht feststellen können, ob sie bereits im 17. Jahrhundert als archaisierend empfunden wurde» (9). Hi ha ací tota